

Başkurt Türkçesi ile Türkiye Türkçesine Kelime Grupları Açısından Genel Bir Bakış

Habibe Yazıcı Ersoy*

Özet: Türk dili ilk dönemlerinden bugüne kadar tarihî ve modern lehçelerde ses bilgisi, şekil bilgisi, söz dizimi, söz varlığı ve anlam bilimi açısından çeşitli şekillerde değişerek kullanılmıştır. Türkçenin en uzak ve en yakın lehçeleri de göz önüne alındığında söz konusu bu alanlardan en az değişeni belki de söz dizimidir. Çünkü söz dizimi bir dilin temel çatısını, iskeletini oluşturan esas ögedir. Bu makalede de Türk dilinin biri Oğuz, diğeri Kıpçak grubuna ait iki lehçesi söz dizimi açısından karşılaştırılarak incelenmiş, bu iki lehçede temelde benzer unsurlar ile farklı olan unsurlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Başkurt Türkçesi, söz dizimi, kelime grupları, cümle, karşılaştırma

An Overview on Bashkir Turkish and Turkey Turkish in Terms of Word Groups

Abstract: Turkish Language has been used through modern and historical dialects with some phonologic, syntactic, lexicologic and semantic changes since the earliest periods. When one compares two of the farthest dialects, presumably, syntax is the field where the slightest changes occurred as syntax is the basic component on which a language is constructed. In the present article, two dialects of Turkish Language -one belonging to Oghuz and the other belonging to Kipchak group- are compared in terms of syntax, and the different and similar aspects are tried to be determined.

Key Words: Bashkir Turkish, syntax, word groups, sentence, comparison.

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, yhabibe@gazi.edu.tr

Söz dizimi, Eski Türkçeden günümüze kadar Türkçenin belki de en az değişen özelliklerinden biridir. Özellikle fonetik bahsinde sıkça görülen çeşitli değişiklikler, söz diziminde çok görülmez. Türkçenin kendine has *özne+tümleç+yüklem* sırası ile tamlamalarda tamlanan unsurun sonda bulunması gibi temel özellikleri tarihî ve yaşayan Türk lehçelerinin hemen hepsinde ortaklık gösteren unsurlardır. Bununla birlikte tarih içerisinde zamanla Türkçenin lehçelere ayrılma süreçleri, canlı bir varlık olan dildeki çeşitli değişiklikler ve başka dillerin etkisi gibi unsurlar Türkçenin söz dizimi üzerinde yine de bazı değişikliklere sebep olmuştur.

Çağdaş Türk lehçelerinin de kendi içinde en çok benzerlik gösterdiği alan söz dizimidir. En uzak lehçeler de dâhil olmak üzere lehçeler arasında söz dizimi esas alındığında temel anlamda çok büyük farklılıklar bulunmamaktadır. Ülkemizde, geçtiğimiz yıllarda Azeri¹, Türkmen², Özbek³, Kırgız⁴, Kazak⁵, Tatar⁶, Salar⁷ ve Çuvaş Türkçeleriyle⁸ Türkiye Türkçesinin söz dizimi ve kelime grupları bakımından karşılaştırıldığı çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Türk lehçelerini genel anlamda ele alarak söz dizimi bakımından yapılmış çalışmalar

1 Metin Karaörs, “Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesinin Kelime Grupları, Cümle ve Cümle Çeşitleri (Sentaks) Bakımından Karşılaştırılması”, *TDAY-Belleten* 1996, Ankara 1999, s. 129-144.

2 Himmet Biray–Nergis Biray, “Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin Sentaks Bakımından Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Dr. Himmet BİRAY Özel Sayısı, Ankara 1999, s. 22-45; Nesrin Sis, “Türkmen Türkçesinde Bağlama Edatlarıyla Kurulan Cümleler”, *Ege Üniversitesi, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2007, C. 7, S. 1, s.129-136.

3 Ertuğrul Yaman, “Türkiye Türkçesine Göre Özbek Türkçesindeki Söz Dizimi Farklılıkları Üzerine”, *3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı* 1996, Ankara 1999, s. 1235-1240; Ertuğrul Yaman, *Türkiye Türkçesiyle Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması*, TDK Yayınları, Ankara 2000; Zilâle Huda Bergenova, “Türkiye Türkçesi ve Özbekçede Devrik Cümle”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 18, 2001, s. 49-55; Bilal Aktan, “Cümle Yapısı Bakımından Özbek Atasözleri”, *Turkish Studies*, Volume 6/2, Spring 2011, s. 163-176,

4 Nergis Biray, “Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesindeki Cümlelerin Çeşitleri Bakımından Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme”, *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Bişkek 2004, Sayı: 10, s. 63-81; Nergis Biray-Levent Doğan, “Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesinde Zarf ve Zarf Tümlüğü”, *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Bişkek 2005, Sayı: 14, s. 53-65; Nergis Biray, “Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesindeki Cümlelerin Unsurları Bakımından Karşılaştırılması”, *Dil Araştırmaları*, Bahar 2007, Sayı: 1, s. 157-173.

5 Metin Karaörs, “Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesinin Birleşik Cümle Bakımından Karşılaştırılması”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt XXVIII, 1998, s. 407-418, (Muharrem Ergin Armağanı); Metin Karaörs, “Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesinin Kelime Grupları, Cümle ve Cümle Çeşitleri (Sentaks) Bakımından Karşılaştırılması”, *3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı* 1996, Ankara 1999, s. 613-623; Metin Karaörs, “Bugünkü Kazak Türkçesinde Ara Söz ve Ara Cümlelerin Cümle İçindeki Yeri”, (Aktarma) *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S: 13, Bahar 2002, s. 55-60; Nergis Biray, “Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesindeki Cümlelerin Çeşitleri Bakımından Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme”, *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Bahar 2003, sayı: 13, s. 281-307; Ekrem Ayan, “Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin Cümle Öğeleri Yönünden Karşılaştırılması”, *Turkish Studies*, Volume 2, Issue 3, 2007, s. 73-79; Ekrem Ayan, “Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Birleşik Cümle Yapılarının Karşılaştırılması”, *Turkish Studies*, Volume 6/1, Winter 2011, s. 645-651; Oktay Selim Karaca, “Kazak Türkçesinde Söz Dizimi Düzeyinde Rusça Etkisi”, *Turkish Studies*, Volume 5/2, Spring 2010, s. 1192-1209.

6 Caner Kerimoğlu, “Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesi Arasındaki Söz Dizimi Farklılıkları Üzerine”, *Ege Üniversitesi, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2006, Cilt: 6, sayı: 2, s. 383-400.

7 Gülsün Mehmet, “Salar Türkçesinde Zarf-fiilli Öge Cümleler ve Zarf-Fiil İşaretleyicilerinin Görünümü”, *Turkish Studies*, Volume 5/4, Fall 2010, s. 502-534.

8 Feyzi Ersoy, “Çuvaş Türkçesiyle Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, 20-26 Eylül 2004, s. 1075-1086, Ankara 2004,

da mevcuttur.⁹ Başkurt Türkçesi ise pek çok açıdan ele alınsa da bu anlamda bir değerlendirmeye tabi tutulmuş değildir. Bu çalışmada, Başkurt Türkçesinin söz dizimi açısından dikkat çeken bazı hususları, Başkurt edebî dilinden alınan örnekler yardımıyla ele alınacaktır.

Türk lehçeleri arasında terminolojide birtakım farklılıkların olduğu muhakkaktır. Özellikle Rusçadan alınma bazı gramer terimleri, lehçelerle Türkiye Türkolojisi arasında bazı farklılıklar doğurmaktadır. Aynı şekilde cümleye ve kelime gruplarına bakış hususunda da Rusya gramercileri ile Türk gramercileri arasında birtakım görüş farklılıklarının olduğu malumdur. Genellikle Rus gramerciliğini örnek alan bütün lehçelerde olduğu gibi Başkurt gramercilerinde de aynı etkiyi görmek mümkündür. Başkurt Türkçesi üzerine yazılmış bazı gramerlerde (Dmitriyev 1950; Poppe 1964; Yuldaşev 1981; Kiyekbayev, Seyitbattalov 2004) cümle bahsi yer almakla birlikte, bazı eserler ise (Seyitbattalov 2001) sadece söz dizimi üzerine kurulmuştur. Söz konusu gramer çalışmalarında Başkurt Türkçesindeki cümle türleri yapılarına ve anlamlarına göre Türkiye Türkçesindeki cümle bahsinden farklı olarak ele alınıp incelenmiştir. Dmitriyev, gramerinde Başkurt Türkçesinde basit cümleler ile bağlı cümleler üzerinde durmuş ve her birinin detaylarını uzun uzun anlatmıştır (1950: 216-294). Poppe öncelikle cümlenin öğelerine değindikten sonra cümle yapılarını ve türlerini tonlama esasında, bildirme cümleleri, soru cümleleri ve ünlem cümleleri olmak üzere üçe ayırmış, ayrıca küçük cümleler bahsi altında tamamlanmamış cümleler ile ara cümleleri incelemiş ve son olarak da cümle birleşimleri başlığı altında, bağlantılı cümleler ile bağlı cümleleri ele almıştır (1964: 91-99). Yuldaşev ise Başkurt Türkçesi üzerine yazdığı hacimli gramerinde cümle bahsine genişçe yer vermiş ve cümleleri şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. İfadenin amacına göre cümle tipleri
 - a. Haber cümleleri (*Povestvovatel'noe predlojenie*)
 - b. Soru cümleleri (*Voprositel'noe predlojenie*)
 - c. Emir cümleleri (*Pobuditel'noe predlojenie*)
 - d. Ünlem cümleleri (*Vosklitsatel'noe predlojenie*)
2. Kuruluşu açısından cümle tipleri
 - a. Tek birleşimli cümleler (*Odnosostavnoe predlojenie*)
 - i.Şahıssız cümleler (*Bezličnoe predlojenie*)

9 Metin Karaörs, *Türk Lehçelerinde Karşılaştırmalı Şekil ve Cümle Bilgisi -Cümle Tahlilleri-*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005; Metin Karaörs, "Türkiye Türkçesi ile Çağdaş Türk Lehçelerinde Söz Dizimi Konusunda Birlik ve Beraberlik Üzerine", *Ege Üniv. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Uluslar arası Türk Dünyası Kültür Kurultayı*, 9-15 Nisan 2006 Çeşme-İzmir, Yayın: Bildiriler III, Ankara, Kasım 2007, s.1275-128.

- ii. Mastarlı-kiplik kelimeli cümleler (*infinitivno-modal'no predlojenie*)
- iii. Genel-şahıs cümleleri (*Obobşçenno-liçnoe predlojenie*)
- iv. Belirsiz-şahıs cümleleri (*Neopredelenno predlojenie*)
- v. İsim veya sıfattan türemiş cümleler (*nazivnoe predlojenie*)
- b. Çift birleşimli cümleler (*Dvusostavnoe predlojenie*)
- 3. Yapılarına göre cümleler
 - a. Basit cümleler (*uslojvennoe prostoe predlojenie*)
 - b. Birleşik cümleler (*Slojnoe predlojenie*)
 - i. Sıralı birleşik cümle (*Clojnosoçinennoe predlojenie*)
 - ii. Bağımlı birleşik cümle (*Slojnopodçinennoe predlojenie*)
 - iii. Girişik-birleşik cümle (*Uslojnennoe soljnoe predlojenie*)

(1981: 429-479)

Seyitbattalov ve Kiyekbayev başkanlığında hazırlanan *Başkurt Tili* adlı eserde ise cümle bahsi şu şekilde sınıflandırılmıştır:

- 1. Basit cümle (*Yabay hüyläm*)
 - a. İki birleşimli ve bir birleşimli cümle (*İki sostavlı häm bür sostavlı hüyläm*)
 - b. Yalın ve açılmış cümle (*Yıtnaq häm tarqaw hüyläm*)
 - c. Tam ve eksik cümle (*Tulı häm käm hüyläm*)
 - d. Öznesiz cümle (*İyähiz hüyläm*)
 - e. Belirsiz özneli cümle (*Bildähiz İyäli hüyläm*)
 - f. Belirli özneli cümle (*Bıldälİ İyäli hüyläm*)
 - g. İsim veya sıfattan türemiş cümle (*Atama hüyläm*)
 - h. Eşit parçalı cümle (*Tiñ kişäklİ hüyläm*)
- 2. Birleşik cümle (*Quşma Hüyläm*)
 - a. Sıralı birleşik cümle (*Tİzmä quşma hüyläm*)
 - i. Bağlaçlı sıralı birleşik cümle (*tİrkäwİslİ tİzmä quşma hüyläm*)
 - ii. Bağlaçsız sıralı birleşik cümle (*tİrkäwİshİz tİzmä quşma hüyläm*)
 - b. Bağımlı birleşik cümle (*İyärtİwlİ quşma hüyläm*)
 - i. Temel cümle (*Baş hüyläm*)
 - ii. Bağlı cümle (*İyärsän hüyläm*)
 - iii. Hal cümleleri (*Häl hüylämdär*)
- 3. Katmerli Sentaks Yapıları (*Qatmarlı sintaksis konstruksiyalar*) (2004: 155-298)

Görüldüğü üzere Başkurt Türkçesinin cümle türleri açısından sınıflandırması Türkiye Türkçesindeki sınıflandırmalara nazaran oldukça karmaşık ve farklıdır. Sınıflandırma ve ögeler açısından göze çarpan bu farklılıklar üzerinde de ayrıca durmak gerekeceğinden bu çalışmada ancak sınıflandırmaları konusunda bilgi verilmiştir. Cümleye bakış açısı ve cümle türleri açısından her iki lehçedeki durum başka bir çalışmanın konusu olabilecek kadar geniştir.

Başkurt Türkçesinin söz diziminde ögeler ve sınıflandırma açısından gösterdiği bu tip özelliklerden sonra bakılması gereken diğer bir nokta kelime gruplarıdır. Başkurt Türkçesi gramerlerinde, Türkiye Türkçesi söz dizimi ve kelime grupları anlayışını da bulmak mümkün değildir. Kelime grupları Başkurt Türkçesinde *hüzbäyläniş* başlığı altında ele alınıp incelenmiştir (Dmitriyev 1950: 216; Seyitbattalov, Kiyekbayev 2004: 160-165). Kelime gruplarına (*slovasoçetanie*) oldukça geniş bir yer veren Yuldaşev onları şu şekilde sınıflandırır:

1. İsimden oluşan kelime grupları (*imennie slovasoçetanie*)
2. Zarflardan oluşan kelime grupları (*nareçnie slovasoçetanie*)
3. Fiilden oluşan kelime grupları (*glagol'nie slovasoçetanie*)

(1981: 377-391)

Yukarıda bahsi geçen Başkurt Türkçesi *hüzbäyläniş* veya Rusça *slovasoçetanie* başlıkları altında anlatılanlar Türkiye Türkçesindeki kelime grupları ile tam olarak örtüşmemekle birlikte Başkurt Türkçesindeki kelime grubu anlayışını yansıtmaktadır. Bu bakımdan her iki lehçedeki kelime grubu ve cümle anlayışları bir tarafa bırakılarak, kullanımlarına göre Başkurt Türkçesi ile Türkiye Türkçesi kelime grupları, Türkiye Türkçesindeki sınıflandırma esas alınarak karşılaştırıldığında benzer ve farklı olan yönler ortaya çıkmaktadır. Başkurt Türkçesinin kelime grupları açısından karakteristik özellikleri şunlardır:

1. Kelime Grupları¹⁰

1.1. İsim Tamlaması

Başkurt Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi isim tamlamalarında tamlayan unsur önce tamlanan unsur sonra gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında iki lehçe arasında bir fark görülmemektedir.

10 Türkiye Türkçesindeki kelime grupları için Prof. Dr. Leylâ Karahan'ın *Türkçede Söz Dizimi* adlı eseri esas alınmış, bununla birlikte Günay Karaağaç'ın *Türkçenin Söz Dizimi* ve Mustafa Özkan, Veysi Sevinçli'nin *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi* adlı eserlerinden de faydalanılmıştır.

1.1.1. Belirtili isim tamlaması

❖Başkurt Türkçesinde genel Türkçede olduğu gibi belirtili isim tamlamasında tamlayan unsur ilgi hâli eki, tamlanan unsur ise iyelik eki alır.

- 1) *Yulamandıy küzzäri* (BR 368) “Yulaman’ın gözleri”
- 2) *Qart ta, hizmästän, üzinñ müxitinä barıp indä.* (ASA 14) “Yaşlı da, anlamadan kendisinin çevresine girdi.”
- 3) *76-sı bñzin külñkahınıy bñräwhi ğinä işläy.* (ASA 144) “Sadece 76. benzin deposunun biri çalışıyor.”
- 4) —*Bizzñ ulatayzarıbiz Altın Urza zamanınan uq bñzär, tarxandar. İvan Aq batşa la bñlñktñ almağan ularzan.* (K 130) “—Bizim dedelerimiz Altın Orda zamanındaki beyler, tarhanlar. Çar Beyaz İvan da onlardan beyliği almamış.”
- 5) *Hılıwım Xäzısä mñnän miñä ikñ yaqtıy täğämdärñ lä bñzäy tatlı, bñzäy kilışä.* (ÜY 177) “Güzel Hezise’le bana iki tarafın yemekleri de aynı tatta geliyor.”
- 6) *Awıldñ xujahı üzi iş quşqanda malayzar qarışıp turalarmı huñ?!* (BEB 17) “Köyün sahibi iş buyurduğunda çocuklar karışıyorlar mı ayrıca!”
- 7) *Unıy äsähñ waqtı - waqtı mñnän kürşñ balaların da yıyıp hüyläy bit.* (Yİ 59) “Onun annesi zaman zaman komşu çocuklarını da toplayıp konuşur tabi.”
- 8) *Üşü saqta ularzıy baş üsünda ğına käkük qısqıra başlanı.* (KKTY 359) “O anda onların başucunda guguk kuşu ötmeye başladı.”

❖Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Başkurt Türkçesinde de belirtili isim tamlamasının unsurları arasına başka unsur girebilir.

- 9) *Tänñä yaramağan yat qan iläkkändä, kişññ şunu kütärä almaynsa ülgänñ yaqşı bilä Musa.* (MB 180) “Musa vücuduna faydası olmayan yabancı bir kan girdiğinde, kişinin bunu kaldıramayıp öldüğünü iyi biliyor.”
- 10) *Kisä yügürp yürüp izläp, Extäm ültayındıy yuğalğan harıgın Suqtal tuğayınan alıp kilgändär», — ti.* (HM 21) “Akşam araştırıp Ehtem dedenin kaybolan sarığını Suktal alanından getirmişler.”

❖Türkiye Türkçesinde üç isim unsuru bulunan bir belirtili isim tamlamasının tamlayan unsuru tekrar bir belirtili isim tamlaması olabilmektedir. Ancak Karahan, bu gibi belirtili isim tamlamalarında ilgi hâli ekinin ikiden fazla

tekrarının anlatım kusuru ortaya çıkaracağını belirtmiştir (2004: 44). Belki de aynı nedenle, yani bir anlatım kusuruna neden olmamak için Başkurt Türkçesinde çoğunlukla ilgi hâli ekinin ilk kullanımından sonra ikinci defa kullanılmadığı görülmektedir. Başkurt Türkçesinde karşılaşılan bu durum 13. ve 14. örneklerde olduğu gibi kimi zaman Türkiye Türkçesinde de aynı şekilde karşılanabilse de bu kullanım Başkurt Türkçesinde daha yaygındır.

- 11) *Balalar yürtünüñ qapqahı yanında ular Sabirzı üsrattılar.* (ZB 72)
“Çocuk yurdunun kapısının yanında onlar Sabir’le karşılaştılar.”
- 12) *İ tığihı haman batrayıp, unıñ tanawı astında qıyrüğün uynatqan.* (HM 10) “E, diğeri hâlâ cesur davranıp onun burnunun altında kuyruğunu oynatmış.”
- 13) *Ülatahınıñ tırışlığı arqahında bıl, älbittä.* (ASA 10) “Dedesinin çalışkanlığı sayesinde bu elbette.”
- 14) — *Ana ular, üsähiniñ qanatı astında yuqlay.* (HM 46) “İşte onlar annesinin kanatları altında uyuyor.”

1.1.2. Belirtisiz isim tamlaması

❖ Tamlayanı eksiz, tamlananı ise iyelik eki almış olan tamlamalar belirtisiz isim tamlamasıdır. Genel Türkçe belirtisiz isim tamlamaları vasıtasıyla yeni kavramlara karşılıklar türetebilmektedir. Bu çeşit tamlamanın tamlayan ile tamlananı arasına başka bir unsur girmez. Belirtisiz isim tamlaması çoğunlukla benzer şekilde her iki lehçede de kullanılmaktadır.

- 15) *Gıl Başqurtıstan studäntarı ğına inı. Şunda kartuf bışırıp, futbol uynap yürüğäynik.* (UYT 163) “Sadece daimî Başkurdistan öğrencileri vardı. Orada patates pişirip futbol oynamıştık.”
- 16) *Xujabikä, miyıs aldında iştärin büttürgäs...* (BEB 55) “Hujabike ocak önünde işlerini bitirince...”
- 17) *Kiyim mäslähin anhatırağ xäl ittilär.* (SPK 92) “Giyim meselesini ucuzca hallettiler.”
- 18) *E miñä kişı qüyaşı niñä käräk?* (İAE 40) “E, bana insan güneşi ne gerek?”
- 19) *Duşıq bar, дәwlät mänfägättärı bar, iptäş Eglämüw, ularzı butarğa yaramay.* (İAE 299) “Dostluk var, devlet menfaatleri var, yoldaş Eglamov, onları engellemek olmaz.”

❖ Yukarıdaki benzerliklere rağmen, Türkiye Türkçesinde genellikle belirtili isim tamlaması şeklinde ifade edilen bazı yapılar, Başkurt Türkçesinde

belirtisiz isim tamlaması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

- 20) *Azaq ularzı yütäksilärġ isimġ mġnän xalıq “bandärowsılar” tip atayasaqtar.* (KKTY 47) “Sonra halk onları idarecilerinin ismi ile “banderovcılar” diye adlandıracak.”
- 21) *Fäyzulla qızı mġnän Sälim isimli yġġtkä awıldan qasırğa hin yarızam itkänhġġ tigänġräk xəbär yürüy.* (ÜY 60) “Üstelik Feyzulla’nın kızıyla Selim adlı gencin köyden kaçmalarına sen yardım etmişsin diye bir söylenti dolaşüyor.”
- 22) *Üşü üyzüñ üsünsü qatında yapa-yanğızı yäşägän äbġy gġnä, kġm qızı ikänliġin tġlgä almay, Läylänġ asıq yüz mġnän qarşılای.* (MB 360) “Şu evin üçüncü katında, yapayalnız yaşayan nine de kimin kızı olduğunu hatırlamıyor, Leyla’yı güler yüz ile karşılıyor.”
- 23) *Känäşmä tamamlanğas, Musa Mürtazin fatırzaġı ġailähġ ġrgähġnä qayttı.* (MB 352) “Toplantı tamamlanınca, Musa Murtazin dairedeki ailesinin yanına döndü.”

❖Bazen belirtili isim tamlamasının ikinci unsuru olan tamlananda iyelik eki bulunmaz. Karahan’ın çalışmasında ayrı bir başlık altında değerlendirilmemiş olan bu tür yapılara (2004), Karağaç, üçe ayırdığı *ilişkilendirme öbekleri* başlığı altında yer vermiştir. Bu başlık *isim tamlaması, iyelik öbekleri* ve *ilgi hâli öbeği*’nden oluşur. Söz konusu gruplar Karağaç’a göre birer ilgi hâli öbeğidir ve bugün sadece zamir, özel isim ve iyelikli sözlerle yapılabilen bu grubun tamlanan ögesi eksizdir (2009: 177). Aynı tür tamlamaları Özkan ve Sevinçli ise *Kısaltma grupları* içerisinde değerlendirerek *ilgi grubu* adını vermişler ve kısaltmaya uğramış bir isim tamlamasında, tamlanan kısımdaki iyelik ekinin yıpranmaya uğraması neticesinde düştüğünü ifade etmişlerdir (2008: 89). Bu tür yapılar Başkurt Türkçesinde de kullanılmakta, ancak Türkiye Türkçesine göre bunların çok daha yaygın olduğu görülmektedir. Söz konusu gruplar kimi zaman Türkiye Türkçesine aynı şekilde aktarılabilirken kimi zaman da 27. 28. 29. ve 30. örneklerde olduğu gibi belirtili isim tamlaması şeklinde aktarılması gerekmektedir.

- 24) *Minġġ hüzgä lä ällä nisġk kġnä yawap birä. Bġrây nāmä hüray za üzi tınlamay.* (UYT 412) “Benim sözlerime de öylesine cevap veriyor. Birşeyler soruyor ama dinlemiyor.”
- 25) *Ä unı bġzzġġ atayzar kolxoz üyüşqas ta halğandar.* (UYT 220) “Bizim atalarımız onu, çiftlik kurulduğunda yapmışlar.”
- 26) *Bütägġz bġzzġġ qulda. Yġr-hıwğa la, bütä baylıqqa la malikbġz.* (K 130) “Hepiniz bizim elimizdesiniz. Yeryüzüne de suya da bütün varlıklara da sahibiz.”

- 27) *Bızzıñ awıldan bır kım dä qulina qural alır tip uylamayım.* (DHK 16)
“Bizim köyden hiçkimsenin eline silah alacağını düşünmüyorum.”
- 28) *Üzibızzıñ klasta uqığan Fänisä minän.* (BEB 190) “Bizim sınıfta okuyan Fenise ile.”
- 29) *Bızzıñ awılğa tanış Säxibä tutaştıñ atahı.* (ZB 30) “Sehibe hanımın babası bizim köye tanıdık.”
- 30) *Qatın äzäp üsün gınä yılmayzı şikillı, şuğa Mäxmüttıñ bır az küñıl qırıldı.* (UYT 164) “Kadın terbiye için gülümsedi gibi. Mehmüt’ün buna biraz kalbi kırıldı.”

❖Türkiye Türkçesinde belirtisiz isim tamlaması şeklinde olan bazı yapılar Başkurt Türkçesinde sıfat tamlaması olarak karşımıza çıkmaktadır.

- 31) *Küzgü qıyaş nurzarı aştında yalan yıldärinä yüzümdü quyıp, büyzay başıwı ırgähındägı urman buyında uylanıp ultıram.* (BEB 238) “Güz güneşinin ışıkları altında tarlanın rüzgarlarına yüzümü dönüp, buğday basma yerindeki orman boyunda düşünüp oturuyorum.”
- 32) *Ular kiskı aş aşap ultıralar inı.* (BA 205) “Onlar akşam yemeğini yiyorlardı.”
- 33) *İrtängı aş üstäldä, ulım, hıwınmaş bürün ultıra hal.* (AT 207) “Sabah kahvaltısı masada oğlum, soğumadan önce otur.”

❖Türkiye Türkçesinde eksiz/takısız isim tamlaması bulunmazken, Başkurt Türkçesinde bu şekildeki eksiz tamlamalara rastlanmaktadır. Bu tür yapılar da yine Türkiye Türkçesine belirtisiz isim tamlaması şeklinde aktarılmaktadır.

- 34) *Qazanda başılğan bula tırğaynı, här küñ kis aş aşagandan huñ, atayım kalındar bitın yırtıp ala la unıñ här iki yağına yazılğandıñ bütähın dä ijıklöp uqıp sıga inı.* (BA 2) “Kazan’da basılmıştı, her gün akşam yemeğini yedikten sonra babam takvimin yapraklarını yırtıp alır ve onun her iki tarafında yazılanları heceleyerek okurdu.”
- 35) *Bibiş şarşaw tüşürülmägän saqta la, kilın bularaq, türbaş yaqta ultırırğa gäzätlängän.* (Uİ 150) “Bibiş, perdenin indirilmediği zamanlarda da gelin olarak mutfak tarafında oturmaya alışmış.”

❖Ay ve gün isimlerinin söylenişinde de aynı durum göze çarpmaktadır. Bunlar da Türkiye Türkçesinde belirtisiz isim tamlaması ile ifade edilmektedir.

- 36) —*Kım birgän tip ni, bürüngülarzan qalğan şunday xikäyät bar bit:*

imıştir, hər yıld, altınsı mart kündü yır üstünä yañı yıl kilä, ti. (ZB 86) “—Kim ne vermiş, eskilerden kalma şu kadar hikâye var: Güya her yıl martın altısında yer yüzüne yeni yıl gelirmiş.”

2.Sıfat Tamlaması

❖Sıfat tamlamalarında sıfat unsurunun önce isim unsurunun sonra kullanılması bakımından iki lehçe arasında herhangi bir fark yoktur.

37) *Bul fikirgä qarşı kilıwsı bulmanı.* (BEB 18) “Bu fikre karşı çıkmadı.”

38) *Milli tıldärzi, milli gazıtarza nisik kınä bulha la haqlap qalırğa!* (BEB 173) “Milli dilleri, millî gazeteleri ne olursa olsun saklamak gerekli.”

39) *Emilä xäwifli tawış mınän hüranı.* (SPK 86) “Emile alçak bir sesle sordu.”

40) *Bına näzik tüyaqlı dün arğımağına atlangan Kazak sabıwlaşqan qıraldaştarı arahınan ayırılıp sıqtı la tura Murtazınga yümüldü.* (MB 175) “İşte ince tırnaklı don atına atlayan Kazak, koşuşan silah arkadaşlarının arasından ayrıldı ve dosdoğru Murtazin’e atıldı.”

41) *Şulay za barıbir ul, xatta üşü ülik xälindä lä, Bayrasqa dünyalağı bütä bulğan qızzarzan matur za, yaqın da tüyüla.* (ZB 108) “Öyle ki yine de, hatta şu ölü hâlinde de, Bayras’a dünyadaki bütün kızlardan güzel ve yakın geliyor.”

42) *İş kitmäli matur, sıwaq bir kündü äşälon Miyäskä kilip tuqtanı.* (MB 26) “İç gidecek kadar güzel, güneşli bir günde kıdemli Miyeske gelip durdu.”

43) *Şul kütüw mäldäri mänğigä yürägindä uyılıp qala.* (U 410) “Bu bekleyiş anları, sonsuza kadar yüreğini kemirecek.”

44) *Bälki, ul bütän bir vaqıtta la qabatlanmaş, bälki, ul ünütülür..* (U 211) “Belki, o her zaman tekrarlanmaz, belki o unutulur...”

❖Başkurt Türkçesinde *bir* belirsizlik sıfatı zaman zaman Türkiye Türkçesindeki gibi kullanıldığı hâlde kimi zaman da sıfat tamlamasında sıfat unsurundan hemen önce kullanılmaktadır. Bazen de 48. örnekte olduğu gibi ‘hiçbir’ anlamına gelmektedir. Hatta kimi zaman Türkiye Türkçesine aktarımlarda 49. örnekteki gibi bu sıfata hiç yer verilmeden ifade amacına ulaşmaktadır.

45) *Bir matur Başqurt kızını bülägı* (UYT 87) “Güzel bir Başkurt kızının hediyesi.”

46) *Üstäwınä, bir bütün qaz birzi, bınıhın küstänäs itip.* (M 180) “Üstüne bütün bir kaz verdi, onu hediye ederek.”

- 47) *Üfünän bïr yitäksï iptäş kilä.* (KA 9) “Ufa’dan yönetici bir arkadaş geliyor.”
- 48) *E haldat bïr waqıtta la yal kündü awırımay, bïlä ul qasan awırırğa.* (M 7) “E, asker hiçbir vakit tatil günü hastalanmıyor, o ne zaman hastalanacağını biliyor.”
- 49) *Yäşin yäšnöp, kük kükrägändä yäki bütän bïr xäwifli saqta...* (HT 134) “Şimşek çakıp gök gürlerken veya bütün korkulu vakitlerde...”

❖Başkurt Türkçesinde bazı akrabalık isimleri ile *ir*, *qız* gibi bazı kelimeler *kışi* ismiyle birlikte sıfat tamlaması oluşturmaktadır. Bu tür bir sıfat tamlaması Türkiye Türkçesine *kişi* ismi eklenmeksizin sadece sıfat unsuru ile aktarılmaktadır. Bunlardan sadece 52. örnekteki ‘*er kişi*’ şekli Türkiye Türkçesinde kullanılabilir görünmektedir.

- 50) *Ağay kışi minän şulay hüyläşkäninä üyala birip tä quyzi Emir.* (ASA 49) “Ağabeyi ile böyle konuştuğu için fikir verdi Emir.”
- 51) *Atay kışi ularzın hüzin aňgarmanı, xäyir, aňlarğa, işitirgä tälägï lä yuq inï.* (KA 48) “Ağabey onların sözünü anlamadı, üstelik anlamaya, duymaya isteği de yoktu.
- 52) *Küp tä ütmäy, yañı gına malayzar türğan yırzä, bïr ir kışi kürindï.* (SPK 58 “Çok geçmeden sadece gençlerin durduğu yerde bir yetişkin kişi (er kişi) göründü.”

❖Türkiye Türkçesinde üleştirme sayı sıfatlarının ardından *-lX* isimden isim yapma ekinin kullanılmasıyla oluşturulan sıfat tamlamaları Başkurt Türkçesinde çıkma hâli eki vasıtasıyla oluşmaktadır.

- 53) *Uğdan üsär rätkä tizilirgä! Marş!* (MB 183) “Onarlı üç sıra hâlinde dizilmeye! Marş!”

❖Türkiye Türkçesinde belirtisiz isim tamlaması şeklinde olan yıl isimleri Başkurt Türkçesinde sıfat tamlaması kuruluşundadır. Ancak Başkurt Türkçesinde bu tür yapılarda yıl ismi yazı ile yazıldığında 54. örnekte olduğu gibi tamlamanın sıfat unsurunda *-(X)nsX* eki yer alır. Yıl ismi rakamla yazıldığında ise 55., 56. ve 57. örneklerde olduğu gibi imlada sıfat unsuru eksiz kullanılmaktadır. Bununla birlikte söylemde bu ayrım bulunmayıp tamlama her iki durumda da *-(X)nsX* eki ile ifade edilmektedir.

- 54) *Bïr mïñ dä tuğızyüzzü un altınsı yıldır uraq üstü inï.* (U, 260) “1916 yılının güz sonuydu.”

- 55) *Ä indĭ bınıhınan huŋ 1722 yılda kilgän tikşirĭwsĭ gänäral minän voyävoda Başqurt väkildärinĭŋ hüzinä qulaq halırğa mäjbür buldı.* (K 37) “Çara ikinci defa gitmek zorunda kaldı; ama, şimdi bundan sonra 1722 yılında gelen araştırmacı general ile voyvoda Başkurt vekillerinin sözüne kulak vermeye mecbur oldu.
- 56) *Bütähĭ lä şul 1898 yılda här awılğa yämägät yırzärĭ bulıp bĭrkütĭw, qazna yırzärinä taksatsiya ütkärĭp, yaŋınan mĭjalaw turahındağı aqılhız zakon sıqqandan huŋ başlandı.* (NM, 254) “Hepsine, o 1898 yılında her köye toplantı yerleri ayarlayıp, hazine yerlerine hakkını verip, yeniden sınırları çizme konusunda akılsız bir yasa çıktıktan sonra başlandı.”
- 57) *1983 yıldıŋ yäy urtalarında bĭz ũs yazıwsı Stärlĭtamaq qalahında äzäbi kisälär ütkärĭp yürüy inĭk.* (BEB 10) “1983 yılının yaz ortalarında biz üç yazar Sterlitamak şehrinde edebî geceler geçirip gidiyorduk.”

3.Sıfat-Fiil Grubu

❖Başkurt Türkçesinde kullanılan bazı sıfat-fiil ekleri ile Türkiye Türkçesinde kullanılan karşılıklarının aynı olmaması sıfat-fiil grubunda karşımıza çıkan temel farklılıklardan biridir. Başkurt Türkçesinin sıfat-fiil ekleri şunlardır: *-AhI/ -yhI, -AsAk, -GAn, -r/-Xr, -XwsX, -mİş*

❖Türkiye Türkçesinde *-An* sıfat-fiil ekiyle kurulan yapılar Başkurt Türkçesinde *-GAn* sıfat fiil ekiyle yapılır.

- 58) *Pätärburgtan kilgän türän* (K 37) “Peterburg’dan gelen başkan”
- 59) *Ul tigĭz rät bulıp tĭzĭlgän hıbaylılarınıŋ aldına sıqtı* (UYT 34) “O bir sıra olup dizilen askerlerinin önüne çıktı.”
- 60) *Şulay itĭp, ũzülüp qalğan kisäbĭzzĭŋ ikĭnsĭ ũlüşü başlandı...* (M 182) “Böylece kesilen gecemizin ikinci kısmı başladı.”
- 61) *Üzibĭz minän bĭr klasta uqığan kürşĭ qızzarın yaqın kürĭp yürüy inĭk bĭz.* (BEB 31) “Bizimle aynı sınıfta okuyan komşu kızlarını yakın görüyorduk biz.”

❖Türkiye Türkçesinde *-mXş* sıfat-fiil ekiyle kurulan yapılar Başkurt Türkçesinde *-GAn* ile yapılır.

- 62) *Başqurttar Parijdı alğan kişĭlär.* (UYT 44) “Başkurtlar Paris’i almış kişiler.”

63) *Unıñ tanawı tängälindä gınä qaldırılğan süm qara mıyığına häm artqa taralğan quyı säsinä häm qara yüzünä iğtibar itip...* (MB 231)
“Onun burnunun önündeki kapkara bıyığına, arkaya taranmış gür saçlarına ve kara yüzüne dikkat edip...”

❖Türkiye Türkçesinde *-DXk sıfat-fiil eki + iyelik eki* kalıbıyla kurulan yapılar Başkurt Türkçesinde iyelik eksiz ve *-GAN* sıfat-fiil eki yardımıyla yapılır.

64) —*Ana, tığındä, min sıqqan urındı, qara äli, kürziñmi?* (HM 6) “İşte, ötekinde benim çıktığım yeri, bak hele, gördün mü?”

65) *Ä hüz işanğan qızıldar qayza? Niñä ular Başqurt yırın yaqlamayzar?* (Üİ, 67) “Hani sizin inandığınız Kızıllar nerede? Neden onlar Başkurt topraklarını korumuyorlar?”

❖Başkurt Türkçesindeki *-GAN* sıfat-fiil eki, Türkiye Türkçesine kimi zaman da *-ması/-mesi* şeklinde isim-fiil ve iyelik ekiyle aktarılmaktadır.

66) *Şulay za bız här kündä mäktäp işğınän bırgä kırä turgaynıq. Xätirimdä, bız küñ irtänsäk mäktäpkä kitip barğanımda, Züläyxanıñ yataqtan sıqqanın kütäm.* (NM 494) “Biz her gün okul kapısından birlikte girdik. Hatırımda, bir gün sabahleyin okula gittiğimde, Züleyha'nın yataktan çıkmasını bekliyorum.”

❖Başkurt Türkçesindeki gelecek zaman sıfat-fiil eki *-AsAk*'ın, Türkiye Türkçesindeki karşılığı olan *-AcAk*, Türkiye Türkçesinde iyelik ekleri ile kullanılabilen iki sıfat-fiilden biri iken, Başkurt Türkçesindeki *-AsAk* sıfat tamlamalarında iyelik eklerini almadan kullanılır. Bunun yerine iyelik ekini tamlamanın isim unsuru almaktadır.

67) *Xäzirgä ihä unıñ, bız-iki azna kitapxanala ultırıp, yazasaq äsürinü bälil mäglümättärzi tuplayhı bar.* (ÜY 92) “Şimdi ise onun bir iki hafta kütüphanede oturup, yazacağı eserle ilgili bilgi toplaması lazım.”

68) *Yañınan uzğarılğan ängämänän huñ irtägä irtänsäk barasaq yırzürin añlatıp tüşündürzülär zä üzzäriz tiz gınä yıyınıp qayzalır kitip tä barzı.* (S 73) “Yeniden yaptıkları görüşmeden sonra yarın erkenden gideceği yerleri anlattılar ve kendileri aceleyle toplanıp bir yere gittiler.”

69) *Bız az tartqas, atay kiş bısquñ barasaq yulın qazaq mınän hızıp quyırğa mäjbür buldı.* (Yİ 52) “Biraz düşününce baba olan kişi testerenin gideceği yolu çivi ile çizmeye mecbur oldu.”

❖ Kimi zaman da Başkurt Türkçesinde sıfat-fiil olmasa da *tügïl* kelimesini almış yapılar Türkiye Türkçesine sıfat-fiilli unsurlarla aktarılabilmektedir. Başkurt Türkçesinde *tügïl* ‘değil’, isimlerin bildirme çekimlerinin olumsuzluk şeklinde kullanılan bir kiplik kelimedir. Başkurt Türkçesinde sıfat tamlamalarında olumsuz ifadeli sıfat unsuru olarak *tügïl* kullanılırken, Türkiye Türkçesinde ise bu tür olumsuz ifadeli sıfat için olumsuzluk eki ve sıfat-fiil eki almış bir fiil kullanılmaktadır. Dolayısıyla her iki lehçe arasındaki fark, Başkurt Türkçesinin sıfatı leksik yolla oluşturmasına karşın Türkiye Türkçesinin sıfatı morfolojik yolla oluşturmasıdır.

- 70) *Partiya yıyılışında ul turala hüž bulmaha la, äligä tanış tügïl yığıt Amangildiyäwtı küzätä başlağan bulğan.* (KKTY 60) “Parti toplantısında, o konu hakkında laf açılmasa da şimdiye kadar tanışmadığı genç Amangildiyev’i takip etmeye başlamış.”
- 71) *Qütü üsqan Emilä bïr uñğa, bïr hulğa qararı. Unıñ ikï yağında ikï tanış tügïl kışi tura inï...* (SPK 222) “Tadı kaçan Emile bir sağa bir sola baktı. Onun iki tarafında tanınmadığı iki kişi duruyordu.”

4. İsim-Fiil Grubu

❖ Başkurt Türkçesinde isim-fiil ekleri $-(X)w$, $-(X)rGA$, $-mAŞKA$ şeklindedir. İsim-fiil grubunda iki lehçe arasında görülen temel farklılık da yine yapıdan ziyade bu eklerin farklı oluşundan kaynaklanmaktadır.

- 72) *İldï büğün ük qursalaw, niğitw käräk!* (BR 368) “Bugün ülkeyi korumak, kuvvetlendirmek gerek!”
- 73) *Hüttü işip algas ta, bız başmaqtarzı kiyirgä tütünabız.* (BÜY 39) “Sütü içince biz potinlerimizi giymeye koyuluruz.”
- 74) *Qaramaşqa, iğtibar itmäskü tırışha la, qarastarı üsraşa la quya.* (S 110) “Bakmamaya, önem vermemeye çalışsa da bakışları karşılaşıyor.”
- 75) *Bïrñsñän, Grigüriy Pawlūwiç miñä bïr yirgä lä kitmäskä quştı.* (İAE 447) “İlk olarak Gregoriy Pavloviç bana hiçbir yere gitmemeyi emretti.”

❖ $-(X)rGA$ isim-fiil eki kimi zaman belirli bir sebep bildirir ve bu gibi durumlarda ek Türkiye Türkçesinde edatlı bir yapıyla ‘-mak için’ şeklinde karşılanır.

- 76) *Yulda barışlay, Fätixa bay Tatar sawzagäri minän üzünä nikax uqtırğa qunaqtar saqırılıwı xaqında hüyläp: —Saq qına huñlahagız, xarap bula inim, — tinï.* (MB 220) “Yoldan geçerken, Fetih zengin

Tatar tüccarla evlenmek için misafirlerin davet edilmesi hakkında konuşup: — Gecikseydiniz, harap oluyordum, dedi.”

- 77) *Üläsäy bür kis qunğas ta, äsäyüm qayzalıw kitirgä yıyına başlanı.* (BÜY 6) “Nine bir akşam konaklayınca annem bir yerlere gitmek için toplanmaya başladı.”

❖ *-mAŞKA* isim-fiilli yapılar kimi zaman Türkiye Türkçesinde bir isim-fiil ekiyle karşılık bulmaz, söz konusu durumda bu eki ‘-maz/-máz’ sıfat-fiil ekiyle karşılamak uygun olur.

- 78) *Min bıyıl yäy küldäk kiymäşkä buldım, äsäy.* (BÜY 103) “Ben bu yıl yazlık gömlek giyemez oldum anne.”
- 79) *Läkin, Başlıqtıñ xätirän haqlap, bıl turala ündüşmäşkä buldı.* (BÜY 105) “Fakat başkanı üzmeyip, bu konu hakkında konuşmaz oldu.”

❖ Başkurt Türkçesinde isim-fiil ekleri analitik şekillerle gereklilik kipini oluşturmaktadır. *-(X)w käräk, -(X)rGA käräk, -(X)rGA tıyış, -(X)rGA tura kil-, -mAk käräk* gibi şekillerle sağlanan gereklilik kipi kimi zaman da *käräk* ya da *tıyış* kiplik kelimeleri olmaksızın sadece *-(X)rGA* veya *-mAŞKA* isim-fiil ekleri ile sağlanmaktadır.

- 80) *Bıl sır. Bılıp tür: aşhalar za, kışälär zä, bıl turala his kimgä äytmäşkä!* (BÜY 107) “Bu sır, bunu bil, assalar da kesseler de bu konu hakkında hiçkimseye birşey söylememek gerek!”
- 81) *Bınan arı minän başqa bür kimgä bür nindäy dükümınt birmäşkä! — tinim.* (Y 12) “Bundan sonra benden başka hiçkimseye hiçbir belge vermemek gerek! dedim.”
- 82) *Unıñ biografiyahın şäp itip yazırtıp, porträtı minän kişilər küp yürüy tırğan in şäp urınga yäbıştirirgä häm haylawsılar arahında agitatsiya üyüstürürgä!* (MB 329) “Onun biyografisini hızla yazdırıp, portresiyle insanların en çok dolaştığı en açık yere tutturmalı ve seçmenler arasında propaganda düzenlemeli!”

5. Zarf-Fiil Grubu

❖ İki lehçe arasındaki zarf-fiil grubundaki farklılıklar da daha çok, kullanılan eklerle karşımıza çıkmaktadır. Başkurt Türkçesinde zarf fiil ekleri *-A/ -y; -GAndA; -GAnsA; -GAnsI; -GAs; -mAyInsA; -p/ -(X)p* şeklindedir.

- 83) *Ular bütähı lä undı uqıp bütürgäs, Swätlanamı Ugoräğa qaytırğa saqırzılar.* (KKTU 156) “Onların hepsi de onuncu sınıfı okuyup bitirince, Svetlana’yı Ugori’ye dönmeye çağırdılar.”

- 84) *Ul säy işkändä lä bir tuqtawhız hüyläniwindä buldı.* (NM 425) “O çay içerken de aralıksız sohbet etti.”
- 85) *İrgähindä üşip ulırğan ülän yaprağın alıp tubıgına yäbıştirzi lä, äligi üzün gümirlikkä baxıtlı itäsäk yäygürüna küz haldı.* (KR 71) “Yanında büyüyen ot yaprağını alıp topuğuna yapıştırdı ve şimdi ömrü boyunca onu mutlu edecek gökkuşağına göz attı.”
- 86) *Länin mınän yaqşı münäsäbättä bulğan Atatürk Vălidovqa Tŭrkiyälä yäşärgä rŭxsät birmägäs, ul tŭrlŭ ildärzi gizgän, xatta Angliyala, Frantsiyala, Gărmaniyala, Şvăytsariyala la.* (MB 320) “Lenin’le iyi ilişkileri olan Atatürk, Velidov’a Türkiye’de yaşamak için izin vermeyince, o değişik ülkeleri gezmiş, hatta İngiltere, Fransa, Almanya, İsviçre’yi de...”
- 87) *Mămdüzä başqa bir hüž äytmäni, miğä kŭtărŭlp tă qaramayinsa, yügŭrŭp kitŭp barzi.* (BEB 53) “Memdüze başka bir söz söylemedi, benimle baş edemeyince koşarak gitti.”
- 88) *Unday misät-fäläni yuq. Bıl, kürähŭ, nikaxlaşp tŭrmayinsa, vaq-vaq äylänŭp kŭnă yäşäwsŭ bändälŭ.* (HT 141) “Onun gibi mühür filan yok. Bu, görüyorsun, nikâh yapmadıkça, sadece az görüşmeye mahkûmdur.”
- 89) *Şulay bulğas, nişlăp min üz ŭyŭmă qaytmayinsa, qayzalır butalıp yŭrŭyŭm, ti?* (HT 184) “Öyle olunca nedendir (bilmem) ben kendi evime dönmeden bir yerlere karışmışım.”
- 90) *Nizăr gŭnă bulha la, äytmäyŭnsă qaytıp kitmäm.* (M 72) “Niçin olursa olsun söylemeden gitmem.”

❖Başkurt Türkçesindeki *-GAnsA*; *-GAnsI* zarf-fiil ekleri kimi zaman Türkiye Türkçesine bir zarf-fiil eki ve zarf-fiil grubu olarak değil de edat grubu olarak aktarılmaktadır. Genellikle bu durumda aktarmada ‘gibi, kadar’ edatları kullanılır.

- 91) *Bŭtă nămă min uylağansa bara, tik Myullŭr gŭna İstŭ bŭşŭra.* (Y 243) “Herşey benim düşündüğüm gibi gidiyor, ancak sadece Myullir endişelendiriyor.”
- 92) *Hin äylänŭp qaytqansı Yurmatınan bir nămă lä qalmaha, nişlărhiğ?* (BR 368) “Sen dolaşp dönünceye kadar Yurmatı’dan hiçbir şey kalmasa ne yaparsın?”
- 93) *Xăldän tayğansa bŭyŭbŭz.* (Y 352) “Hâlden düşünceye kadar dans ediyoruz.”
- 94) *Ŭmŭrŭndŭğŭ azağı kilŭp yŭtkäs, ŭryanınan yäşäy başlağansı, xăzir*

yañısa yaşäy başla... (İAE 267) “Ömrümün sonu gelmiş, baştan yaşamaya başlayıncaya kadar, şimdi yenice yaşamaya başla.”

95) *Balahı minän inähin atıp ülgürgänsi, üs, Yränsäy, üs! Üs! Üs!* (Y 196) “Çocuğu ile annesini yetiştirinceye kadar, uç, Yirensay uç, uç, uç.”

96) *Min üzimdä bigasa his qasan da bulmağansa haw-sälämät, aqıllı itip tüyam.* (HT 96) “Ben kendimi şimdiye kadar hiç olmadığım kadar sağlıklı, akıllı hissediyorum.”

97) *Unıñ artınan yürügänsi, taşlap kitkän bisäñdi yullar inıñ!* (Y 299) “Onun arkasından yürüyene kadar bırakıp giden karını yollardın.”

❖-GAndA zarf-fiil eki ise kimi zaman gerçekleşmesi muhtemel olan veya muhtemel olmayan bir hareketi şarta bağlamak için şart eki fonksiyonunda kullanılmaktadır. Söz konusu eke şart fonksiyonunu kazanmasında-*IA/-DA/-ZA* kiplik parçacığının da etkisi olmalıdır.

98) *Bil häybät qılığına äz gñä ziräklük tä üstälhä, Xisbulla, mulla bulmağanda la, mäzinlikkä his şikhiz yaraqlı kiş bulasaq, galim-gülämä aldında şührätli urındı alasaq inı.* (Uİ 8) “Bu iyi karakterine biraz zihin çevikliği de eklense, Hisbulla, molla olmasa da hiç şüphesiz müezzinliğe uygun biri olacak, âlim, ulema önünde şöhretli bir yeri olacaktı.”

99) *Başına tiymägändä lä yarar inı lä, baxırzıñ...* (ZB 333) “Başına değmese iyiydi de, kahramanın...”

6. Tekrar Grubu

❖Belirli bir kavramı, nesneyi ya da hareketi karşılamak üzere eş görevli unsurlardan oluşan tekrar grupları Başkurt Türkçesinde oldukça fazla kullanılmaktadır. Bu tarz yapıların Başkurt Türkçesi imlasında iki kelime arasına “-” işareti konularak yazıldığı dikkat çekmektedir.

100) *Bilgi mış-mış yuqlay inı indı.* (BR 146) “Bilgi, mışıl mışıl uyuyordu.”

101) *Ümürzaq, külä-külä, aqlatırğa tütündü* (BR 21) “Umurzak güle güle anlatmaya başladı.”

102) *Ä bında tirmälär arahında hıbaylılar tiğiläy-bılay saba, qırqıw büyürüq birgän tawıstar işitlä, qural sıñlay.* (BR 315) “Burada ise çadırlar arasında atlılar aşağı yukarı koşuyor, sert emirler veren sesler işitiliyor, silahlar patlıyor.”

- 103) *İndi küräş şarttarın da iğlan ittilär, kümissiya başlığı partküm sïkrıtarı Küpkäk Kälimullin urtala yürüy, **malay-şalayzı** küräştirip qaray, habantuy xalqı mayzanga ılığa* (U 100) “Artık savaşın şartlarını da ilân ettiler, komisyon başkanı parti komitesi sekreteri Küpkek Kelimullin ortada yürüyor, çoluk çocuğu dövüştürüp bakıyor, habantoy^{11*} halkı meydana toplanıyor.”
- 104) *Ä indı **uypat-uypat** qarzan asılğan sizämdä kışkäy gınä umırzayalar bil tiñinän halqın qar hıwında äkrin gınä tirbälışip ultura.* (KKTY 55) “Artık çukur çukur kardan açılan toprakta küçük küçük umırzayalar^{12*} bellerine kadar soğuk kar suyunda yavaşça titriyor.”

❖Başkurt Türkçesinde tekrar grubu olarak karşımıza çıkan bazı yapılar, Türkiye Türkçesinde tek bir kelimeyle ifade edildikleri için bu tarz örneklerin Türkiye Türkçesindeki mukabilleri tekrar grubu olmazlar.

- 105) *Unıñ bütän saqta här hüzzı uylap, aql mınän hüyläwın bılğan kışi äliğı **yıñıl-yılpı** xäbärzärin tıñlap türha, gäjäp-xayran qalır inı.* (NM 425) “Onun her zaman her sözü düşünüp, akıllıca konuştuğunu bilen bir kişi diğer bütün haberleri dinlese hayran (kalıp) şaşırırdı.”
- 106) *Ağas qırqıwğa ul **yaqın-tirä** awıldarzağı athız, yırhız in yarlı kışılärzi quştı, ä büränä taşırğa alıstağıraq rus awıldarınan atlı işsilär yallanı.* (NM 250) “Ağaç kesme işini, yakındaki köylerdeki atsız, yeri yurdu olmayan en fakir kişilere verdi, ama kütük taşımak için, daha uzaktaki Rus köylerinden atlı işçiler kiraladı.”
- 107) *Şıgırzarzı baş müxärrir üzi haylap ala, qayhuların qışqarta, xatta qurqışınan **ikili-mikili** küringän ayırım urındarın tüzätä, şımart* (ÜY 245) “Şiirleri baş redaktör kendisi seçiyor. Bazılarını kısaltıyor, hatta korkusundan belirsiz görünen farklı yerleri tertipleyip düzeltiyor.”
- 108) *Küzzerindıñ uynawına qarağanda, bında sibär **qatın-qız** kışhä, abınıw tüğil, ultırğışından saq-saq yığılıp tüşmäy ultırahındır äli.* (DHK 153) “Gözlerinin oynamasına bakılırsa, buraya güzel kadınlar girince, tökezlemek değil sandalyende güçlkle oturmuşundur tabi.”
- 109) *Vasiliy üylängän bulğan, iki balahı mınän qatının zastavanan **saq-saq** poözğa ultırtıp üzatkan.* (KKTY 13) “Vasiliy evlenmiş, iki çocuğuyla hanımını, zorla karakoldan trene oturtup göndermiş.”

11 habantuy: Başkurtların ekin ekildikten sonra yaptıkları geleneksel bayramları.

12 umırzaya: İlkyazda çiçek açan, büyük çiçekli bir ot.

7. Edat Grubu

❖ Edat gruplarında, özellikle son çekim edatlarında, bazı farklılıklar görülmektedir. Kullanılan edatların büyük bir kısmı değişik kelimelerle oluşmuştur. Başkurt Türkçesindeki edatların bir kısmı anlamları bakımından aşağıdaki gibidir.

1. Zaman ifade edenler: *huŋ* “sonra”, *İllk* “önce”, *bürün* “önce”, *İlgärİ* “daha evel”, *äwäl* “evvel, önce”, *birİ* “beri”, *azaq* “sonra”, *kirİ* “sonra”, *arı* “sonra”.
2. Sebep ifade edenler: *kürä* “göre”, *arqahında* “yüzünden”, *arqala* “yüzünden” *üşün* “için”, *säbäplİ* “dolayı, ötürü, yüzünden”, *hüzümtähİndä* “sonucunda”.
3. Benzerlik ifade edenler: *kİwİk* “gibi”, *tüşlü* “gibi”, *şikİllİ* “gibi”, *humaq* “gibi”.
4. Vasıta ve beraberlik ifade edenler: *mİnän* “ile”, *arqırı* “vasıtasıyla”.
5. Yön ve sınırlama ifade edenler: *taban* “doğru”, *taba* “doğru”, *xätlİm* “kadar”, *birİlİ* “kadar”, *tiklİm* “kadar”, *saqlı* “kadar”, *yaqın* “yakın, kadar”, *qäzärİ* “kadar”, *qäzär* “kadar”.
6. Başkalık ifade edenler: *başqa* “başka”, *bütän* “başka”.
7. Görelilik ifade edenler: *qarşı* “karşı”, *qarata* “göre, dair” *kürä* “göre”.
8. Aitlik ve ilgili olma ifade edenler: *ayqanlı* “hususunda”.
9. Bütünlük ifade edenler: *hayın* “her” (Yazıcı Ersoy 2007: 795).

❖ Edatlar isimler ve zamirlere kimi zaman yalın hâlde kimi zaman da çeşitli hâl ekleriyle bağlanırlar. Başkurt Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde edatların hâl ekleriyle kullanımı genelde aynı olmakla birlikte zaman zaman da farklılıklar gösterir. Bu açıdan Başkurt Türkçesinin edatlarını aldıkları hâl eklerine göre aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz.

Yalın hâldeki isimler ve ilgi hâli eki almış zamirlerle kullanılanlar: *mİnän* ‘ile’, *üşün* ‘için’, *kİwİk* ‘gibi’, *humaq* ‘gibi’, *şikİllİ* ‘gibi’, *tüşlü* ‘gibi’, *hayın* ‘her, sonra’, *aşa* ‘vasıtasıyla, yoluyla’, *ütä* ‘vasıtasıyla, yoluyla’, *arqırı* ‘vasıtasıyla, yoluyla’, *turahında* ‘hakkında’, *haqında* ‘hakkında’, *turala* ‘hakkında’, *xakta* ‘hakkında’, *buyı* ‘boyunca’, *buyınsa* ‘için, kadar, göre’, *buyına* ‘boyunca’, *arqahında* ‘arkasında’, *arqala* ‘arkasından’, *ayqanlı* ‘dolayı, dolayısıyla, sebebiyle’ *tarafınan* ‘tarafından’, *säbäplİ* ‘için, dolayı, yüzünden’, *urınına* ‘yerine’, *tiklİm* ‘kadar’, *saqlı* ‘kadar’, *qäzär* ‘kadar’.

Yönelme hâli ekiyle kullanılanlar: *tiklİm* ‘kadar’, *xätlİ(m)* ‘kadar’, *saqlı*

‘kadar’, *qazär* ‘kadar’, *kürä* ‘göre’, *qarşı* ‘karşı’, *qarap* ‘göre’, *qaray* ‘doğru’, *taban* ‘doğru’, *türü* ‘karşı’ *ütürü* ‘karşı’, *qarağanda* ‘göre’, *qaramaştan* ‘rağmen’, *qarata* ‘göre’.

Çıkma hâli ekiyle kullanılanlar: *başqa* başka’, *bütän* ‘başka’, *tış* ‘başka’, *birli* ‘beri’, *huñ* ‘sonra’, *azaq* ‘sonra’, *ilgäri* ‘evvel, önce’, *iläk* ‘önce’, *bürün* ‘önce’, *äväl* ‘önce’, *alda* ‘önce’, *alıp* ‘beri, itibaren’, *başlap* ‘başlayarak’, *qala* ‘sonra’, *kirı* ‘sonra’, *arı* ‘sonra’, *tübän* ‘aşağı’, *ala* ‘aşağı’. (Zeynullin 2004: 352-364).

❖Görüldüğü üzere her iki lehçede de edatlar büyük oranda aynı hâl ekleriyle birlikte kullanılmaktadır. Elbette bazı farklılıklar da mevcuttur. Aşağıda bu farklılıklara değinilecek olup, benzer hâl ekleriyle kullanılan bazı edatlara edebî metinlerden seçilmiş şu örnekler verilebilir.

- 110) *Atayıñ da hinñ kiwİK altı yaşlık sağında uq, atqa atlanıp, haban başında yürüy turgaynı.* (ZB 547) “Baban da senin gibi, altı yaşında ata binip saban başında duruyordu.”
- 111) *Huğış häm huğıştan huñğı bütä awırlıqtarız üz yİlkälärİndä kütärgän bİzzİñ bıwındıñ ası yazmışı kiläsäk bıwındar üsün üzi bir gİbrät ul.* (BEB 8) “Savaş ve savaştan sonraki bütün ağırlıklarını kendi sırtlarında taşıyan bizim neslin acı kaderi gelecek nesiller için bir ibrettir.”
- 112) *Aqtübäläğİ täwgİ alıştan huñ Ämir Qaramışİv Musanı 1-sİ äskadronğa komandir itİp täğäyİnläp quyız.* (MB 58) “Aktepe’deki ilk çatışmadan sonra Emir Karamışiv, Musa’yı, birinci süvari bölüğüne kamandan olarak görevlendirdi.”
- 113) *İkiñİ lä hıwğa tüşkän kiwİK gäyİp buldular.* (DHK 74) “İkisi de suya düşmüş gibi acayip oldular.”
- 114) *Dürüş, täwgİ barıwzan huñ uzğan xüküm, Pätärburgtan kilgän türänİñ yaqlaşıwı arqahında, xaqlıq birmänİ. Batşağa ikİnsİ tapqır barırğa tura kildİ.* (K 37) “Doğru, ilk hücumdan sonra alınan karar, Petersburg’dan gelen başkanın savunması yüzünden onu haklı çıkarmadı.”
- 115) *Min hinñ atayıñ yawızdarsa ültirİlgändän huñ Ügäkkä qarşı yaw astım, üzaq huğıştım.* (BR 295) “Ben, senin babanın kötüler tarafından öldürülmesinden sonra, Ügek’e karşı savaş açtım, uzun zaman savaştım.”
- 116) *Awıl Sovyätİ räyİsİ Fazıldıñ xäbärİnä qarağanda, qürütqüşlüq bulırğa üqşay, ti.* (ÜY 60) “Köy meclisi başkanı Fazıl’ın verdiği

- habere göre, sabotaja benziyor. Buranşin, bu işi araştırmaya gidiyormuş.”
- 117) *Partiya yıyılışında ul turala hüız bulmaha la, älğä tanış tüğil yığıt Amangildiyäwti küzätä başlağan bulğan.* (KKTY 60) “Parti toplantısında, o konu hakkında laf açılmasa da şimdiye kadar tanışmadığı genç Amangildiyev’i takip etmeye başlamış.”
- 118) *Tilbız, Ik qamışı humaq, şıma, hıgılmalı, qunaqtarızın kımılgınä qarap, Başqürtsa la, tümänsä lä tasnatıp hüyläşäbız.* (ÜY 177) “Dilimiz yön kamışı gibi, misafirlerin kim olduklarına göre, (onlarla) zarif ve kıvrak (bir şekilde) Başkurtça da Tümençe de ustalıkla konuşuyoruz.”
- 119) *Üzzärinä kürä tüğil ular, xarap namıssan xalıq.* (NM 43) “Kendilerine göre değil bu, acınacak kadar namuslu bir halk.”
- 120) *Mäqäldi täwgı tapqır äytkängä kürä, ul bıl yulı tulı inı.* (MB 11) “Atasözünü ilk defa söylediğine göre o bu defa doluydu.”
- 121) *Un iki yaşınän birlı alhız-yalhız uğa işläp yaqtı yüz kürmänı, yaqşı hüız işitmänı bit ul?* (Uİ 75) “On iki yaşından beri onlar için aralıksız çalışıp gün yüzü görmedi, iyi bir söz işitmedi.”
- 122) *Kinyänın bında bultır Irumburga kılğündän birlı bulğanı yuq inı.* (K 241) “Kinye geçen yıl, Irumburg’a geldiğinden beri burada yoktu.”
- 123) *Nuraniyanıñ yüzü tınıs kıwık.* (U 69) “Nuraniya’nın yüzü sakin gibi.”
- 124) *Bırgä yaşäwıbızgä un hıgız yıl tula, ä bız, qız mınän yığıt şıkillı, bır-bırıbızgı müxäbbätıbızzi hüyläybız* (MB 245) “Birlikteliğimizin on sekizinci yılı doldu, ama biz hâlâ genç bir kızla, genç bir delikanlı gibi birbirimizi sevdiğimizi söylüyoruz.”

❖Daha önce de belirtildiği üzere Başkurt Türkçesindeki edatlar genellikle Türkiye Türkçesindeki edatlarla aynı hâl eklerini almaktadır ancak zaman zaman bu edatların farklı hâl ekleriyle kullanıldığı dikkati çekmektedir. Aşağıdaki örneklerde özellikle *buyınsa* ‘göre’ edatının hem yalın hâlde hem de belirtme hâlinde bağlandığını görmekteyiz. Oysa Türkiye Türkçesindeki *göre* edatı daima yönelme hâli eki ile kullanılmaktadır. Aynı şekilde *birlı* ‘beri’ edatı da Türkiye Türkçesinde çıkma hâli ile kullanılırken burada belirtme hâli eki ile kullanıldığı dikkati çekmektedir.

- 125) *Rüman Lapşın hatıp alğan urmandıñ bır ülüşü, bızzagı karta buyınsa, qazna yırinä kirä, tip qağırıtılar.* (NM 254) “Ruman Lapşın’in sattığı ormanın bir kısmı, bizdeki haritaya göre hazine arazisine giriyor diye şaşırdılar.”

126) *Komandırzıñ quşıwı buyınsa İlyas partdokumänttarzı politruk Amangildiyäwqa tapşırğaynı.* (KKTY 60) “Kumandanın emrine göre İlyas, parti belgelerini politik yönetmen Amangildiyeve göndermişti.”

127) *Ä ülkä komitätına işkä küsürilgänı birlı «şäkirtinıñ» här azımın tiyirlık hanap, küzätıp tūra, yayı sıqqan hayın aqıl üyrätä, işkärtä, uyawlıqqa ündäy.* (ÜY 241) “E, ülke komitesine işe nakledildiğinden beri ‘öğrencisinin’ her adımını her zaman izleyip, gözetliyor, fırsat oldukça akıl öğretiyor, hatırlatıyor, uyanıklılığa çağırıyor.”

❖ Her ne kadar bir edat olmasa da -sA eşitlik hâli eki Başkurt Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılırken ‘göre, gibi’ edatlarla karşılanmaktadır.

128) *İşitiwımsä, Bibinur Gümärovnanıñ yüräğı nıq tawşalğan bulğan.* (ÜY 313) “Duyduğuma göre, Bibinur Gümerovna’nın kalbi çok kırılmış.”

129) *Äkiättärzä yazğansa, hıw hülgü, İlyas - bisara - başı-tüyağı minän gaşiq buldı* (U 257) “Masallarda yazdığına göre, su sülüğü, İlyas -biçare- baştan aşağıya âşık oldu.”

130) *Unıñ uyınsa, Baxram Büryändärzı ayamayasaq.* (BR 95) “Ona göre, Bahram Büryenlere acımayacak.”

131) *Şulay za ul, gäzätinsä, hiräk-hayaq bulha la hüyläyhı hüznı äytkiläp barzı.* (Uİ 110) “Böyle olsa da, her zamanki gibi çat pat da olsa, söylemek istediğini söyledi.”

132) *Rum siriwınıñ Hundarsa huğışa bılıwındälir.* (BR 243) “Rum askerlerinin Hunlar gibi savaşabilmeleridir.”

❖ Farklı bir ekin Türkiye Türkçesine edat olarak aktarıldığı diğer bir örnek de çıkma hâli ekinde yaşanmaktadır. Bu tür durumda ek Türkiye Türkçesinde ‘beri’ edatıyla karşılanmaktadır.

133) *Ul twmışınan ıza sikkän.* (MB 360) “O, doğduğundan beri ıstırap çekti.”

134) *Malay bälükäyzän ük üläsähı qarawında buldı.* (ÜY 86) “Çocuk küçüklükten beri büyük annesinin gözetiminde oldu.”

❖ Başkurt Türkçesinin benzerlik eki -DAy/-LAY/-ZAY de aynı şekilde Türkiye Türkçesinde ‘kadar, gibi’ edatlarıyla ifadesini bulmaktadır.

135) *Yır quyınınan at başınday altın tapqaynı.* (ZB 91) “Yerin altından at başı kadar altın bulmuştu.”

136) *Bügüñgöläy xätirində*: (BR 133) “Bugünkü gibi aklında.”

137) *Dünyanı mäñgï üz qulında tütürzay bulıp, yaqşı kişilärzïñ hüyägündä biyip gümür itkäyni...*— (Üİ 100) “Dünyayı sonsuz kadar elinde tutacak gibi iyi kişilerin suretinde dans edip ömür geçirmişti...”

❖ Yukarıdaki örneklerin tersine kimi zaman da Başkurt Türkçesindeki bir edat gurubu Türkiye Türkçesinde sıfat tamlaması veya zarf-fiille karşılanabilmektedir. *hayın* edatı buna örnek teşkil eder.

138) *Kün hayın tiğän-binan taqta, ağas-taş kütärıp alıp qaytıp, Tülküsurä tuzıp bütkän sülandı yañınan işläp quyzi, qüymalarzi, qapqanı rätlänï.* (NM 324) “Her gün oradan buradan tahta, ağaç, taş kaldırıp getirip, Tülküsurä eskiyen kileri yeniden yaptı.”

139) *Bılar atlağan hayın, dastan hüyläwsinïñ tawışı tünüqlana barzi, alda kimdirziñdir qızıp-qızıp hüyläşkänï işitlä başlanı.* (BR 41) “Bunlar atlar atlamaz, destan anlatıcısının sesi donuklaştı.”

❖ Aktarma sırasında kimi zaman Başkurt Türkçesinde bir edat, Türkiye Türkçesinde başka bir edatla karşılanabilmektedir.

140) *Gäskär siginip, haddattar üz bildiktäri minän tırım-tırağay taralışqan kündärzä Xäzisälär lazarätı Pätrogradqa yullandı, oktyabr vaqıgalarınan azaq xärbi-rävolyutsiyon komität qaramağına küstï.* (ÜY 38) “Askerin geri çekilip, kendi keyiflerine göre düzensiz bir şekilde dağıldığı günlerde Heziseler’in reviri Petrugrad’a gitti. Ekim olaylarından sonra askerî İnkılâp Komitesine tabi oldu.”

8. Bağlama Grubu

❖ Başkurt Türkçesinde kullanılan bağlama edatları şunlardır:

1. Sıralama bağlaçları: *häm* “ve”, *vä* “ve”, *minän* “ile”
2. Karşılaştırma bağlaçları: *bırsä-bırsä* “kâh.. kâh”, *bır* “kâh.. kâh”, *...da-dä, za-zä, la-lä, ta-tä*.... *da-dä, za-zä, la-lä, ta-tä* “...da... da”, *bır* “bir.. bir”, *bırsä* “bir.. bir, mı..mı”, *älï* “kâh”.
3. Denkleştirme bağlaçları: *yä* “veya”, *yäki* “ya da”, *yäihä* “veya, ya da”, *ällä* “veya, ya da”, *yä bulmaha* “veya”.
4. Cümle başı bağlaçları:
 - a. “fakat” anlamı verenler: *läkin* “fakat, lakin”, *ämmä* “fakat, ama”, *fäqät* “fakat”.

- b. “eğer” anlamı verenler: *ägär* “eğer”, *ägär zä* “eğer, şayet”, *ägär zä mäğär* “eğer ki”.
- c. “çünkü” anlamı verenler: *sünki* “çünkü”.
- ç. Benzerlik anlamı verenler: *yänähî* “güya”, *güyä* “sanki, âdeta”, *güyäki* “sanki, âdeta”
- d. Sonuç ve açıklama ifade edenler: *xatta* “hatta, bile”, *şuğa* “üstelik”, *şuğa la* “üstelik de”, *şunun hüzmätähîndä* “şunun sonucunda”, “şu sebepten”, *timäk* “demek”, *yägni* “yani”, *bälki* “belki”, *gärsä* “eğer”, *yänä* “yine, yeniden” *şulay uq* “da, gene”, *tik* “ancak”, *barı* “ancak, yalnız”, *yuqha* “yoksa, illa”, *yuğihä* “yoksa, illa”, *şulay bulha la* “öyle olsa da”, *şuğa qaramaştan* “özellikle şu nedenle”. (Yazıcı Ersoy 2007: 794-795)

❖Bağlama grupları bakımından Başkurt Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki farklılık aşağıda da görüleceği gibi yapıdan ziyade kullanılan edatlar konusundadır.

- 141) *Türümtay mınän Tülküsurä* (NM 66) “Turumtay ile Tülküsurä”
- 142) *Üsär-dürtär bütlü tıs büyzay tüqtarin kün buyına bırsä arbalarğa tıyöp, bırsä artıl ağzalarınñ üyzärinä alıp barıp buşatıp niq arığan bulha la, İştuğan üzzärinä bürülüp inır alda az gına tuqtap türzä.* (ZB 106) “Üçer dörder ayaklı iri buğday çuvallarını gün boyu kâh arabalara yükleyip, kâh tarım üyelerinin evlerine götürüp boşaltıp çok yorulmuş olsa da, İştugan kendi (evlerine) dönmeden önce azıcık durdu.”
- 143) *Ämmä tığlär İşmirzanıñ hüznä yawap birğä aşqınıp türmanı, yırängän tüş mınän sitkä bürüla haldı.* (UYT 131) “Ama diğerleri İşmirza’nın sözüne cevap vermeye heveslenmedi. İğrenmiş bir hâlde yabancıya döndü.”
- 144) *Äğär hızgä unday tıl asqısı birilä qalha, üstöp şularzı la hürarğa tıyış bulır inığız* (MB 40) “Eğer size böyle konuşma anahtarı verilirse, ekleyip şunları da sormak zorunda kalırdınız.”
- 145) *Yänähî, azağı yuq xikäyändiñ, yıñıw tantanahı yıtımay.* (ÜY 16) “Güya, hikâyenin sonu yokmuş, galibiyetle sonuçlanmıyormuş.”
- 146) *Sünki ul qıla bıyägä şul tiklım iyäläşkän, unan ayırılıp bır qayza la kitmäyäsäk.* (NM 66) “Çünkü o alaca kırsırağa o kadar alışmış ki ondan ayrılıp bir yere gitmeyecek.”
- 147) *Ällä gıl gınä yulıqqan yıñıwzärzän uyawlıqtı yuğaltıp yıbärgändär, xatta qamalışta qalıwzarin da hizmäy qalgandar.* (UYT 67) “Daima

zafer kazanmalarından dolayı uyanıklıklarını kaybetmişler, hatta kuşatma altında kaldıklarını da fark etmemişler.”

148) *Bik aqıllı komandır, tik bına min unıñ qayhı bır kähäštärin tütmağanmun, axırhı, şuğa la uşşü xäldä qaldıq ta indı.* (KKTY 58) “Çok akıllı bir kumandan, ancak ben onun bazı öğütlerini tutmadım sonra da bu hâlde kaldık işte.”

149) *Yuqha bit şulay ızalana-ızalay üşür zä, bır raxät kürmäy yaşär, yitmähä, ällä nindäy gūnahtar işläp ülİR zä tıgı dūnyala la tamuqqa tūşür.* (Uİ 84) “Yoksa böyle ağlaya ağlaya büyür ve hiç rahat görmeden yaşar, ayrıca kim bilir ne kadar günah işler de öteki dünyada cehenneme düşer.”

150) *Qūyaş bayışında Yunandar vä Rumıyzar tik yatmay.* (BR 46) “Batıda Yunanlar ve Romenler yalnız değiller.”

9. Unvan Grubu

❖ Türkiye Türkçesinde *şahıs ismi + unvan veya akrabalık ismi* şeklinde yapılan unvan gruplarına Başkurtçada da sıklıkla rastlanır.

151) *Mikola aǵay* (KKTY 153) “Mikola ağabey”

152) *Gülsüm apay* (U 256) “Gülsüm abla”

153) *Gülyüzüm inäy* (UYT 182) “Gülyüzüm nine”

154) *İşänbät awılınan Äxmäzulla mullanı iştkänin barzır bit?* (Uİ 65) “İsenbet köyünden Ehmezulla mollayı işitmişindir?”

155) *Xäsänü abıstay ayırılırga mäjbür buldı.* (Yİ 310) “Hesene kadın ayrılmaya mecbur oldu.”

❖ Başkurt Türkçesinde bazen Rusçanın da etkisiyle unvan veya akrabalık isminin normal ismin önüne geçtiği de görülür. Türkiye Türkçesinde bu şekildeki yapılar birleşik isim kabul edilmektedir.

156) — *Uqıtıwsı Kisäläw.* «*Bına bıl, ismaham, yıyın! — tip, bır ni tiklīm vaqıtqa aptırabıraq qaldı Tülküsurā.* (NM 325) — Öğretmen Kiselev. ‘İşte bu, elbette toplantı!— diye bir müddet şaşkın kaldı Tülküsurā.’”

❖ Kimi durumlarda Başkurt Türkçesinde unvan grubu olarak karşılaşılan yapılar Türkiye Türkçesinde öyle bir kullanım olmadığı için sıfat tamlaması şeklinde aktarılmaktadır.

157) *Gäyni tügıl, gäynislam qaynatayız qızı.* (ASA 18) “Geyni değil, kayınbaba Geynislam’ın kızı.”

- 158) *Häm, nihayät, Arıslan batır, Pätır batşanın, üzünä barıp, Başqürt yırzärında qupqan yawzıñ säbäpsılärı bulğan däw-däw çinovniktärzı xüküm itırgä farman birıwgä irıştı.* (K 37) “Ve nihayet, kahraman Arıslan, çar Petr’in yanına gidip, Başkurt topraklarında kopan savaşa sebep olan koca koca bürokratları karar vermeye, ferman vermeye ikna etti.”
- 159) *...Bır saq Xäbir batır üşü urmanda bayzarğa tıñı birmäy huğışıp yürüğan.* (ZB 60) “... Bir zamanlar kahraman Hebir, ormanda zenginlere huzur vermeden (onlarla) savaşıyormuş.”

10. Birleşik İsim Grubu

❖ *İsim+isim* şeklinde kurulan birleşik isim gruplarında iki lehçe arasında göze çarpan önemli bir fark yoktur.

160) *Xäzisä Barlasovna* (ÜY 96) “Hezise Barlasovna”

161) *Bibinur Gümärovna* (ÜY 313) “Bibinur Gümerovna”

11. Ünlem Grubu

❖ *Ünlem+ isim* unsurunun oluşturduğu ünlem grubu açısından da Başkurt Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında önemli bir fark göze çarpmaz. Başkurt Türkçesinin belli başlı ünlemleri şu şekildedir:

1. His ve duygu ifade eden ünlemlerdir: *aba* “ya, ha”, *abay* “aman”, *ay* “ay, vay”, *ax* “ha, vay”, *ax-ax* “vay vay”, *bäy* “vay”, *ah- ah* “ha, vay, ay, uf”, *ix* “hey,ey”, *u* “ay, uf”, *uy* “ay, uf, ya”, *uxu* “oy, uf, vay”, *ura* “hura, yaşa”, *ux* “oy, uf”, *ix* “hey, ey”, *ih* “of, oh, ah”, *äbäw* “aman”, *ähä* “ha”, *äy* “ay, vay”, *ay-alla* “hay Allah”, *uf* “vay, ay”, *tfu* “püf”, *fu* “öf, pöf”, *fuf* “öf, pöf”, *häy* “ay, hey”, *ay-hay* “ay, vay”.
2. Kabul veya ret ifade eden ünlemler: *ıyı* “evet”, *ıyı bit* “evet”, *yuq* “hayır”.
3. Soru, hitap, seslenme ifade eden ünlemlerdir: *quy* “yeter, yapma”, *quyığız* “susun”, *quysı* “yeter, yapma, bırak”, *qana* “haydi”, *nu* “haydi, ha”, *marş* “marş”, *äyzä* “haydi”, *äyzük* “lütfen”, *yä* “haydi, ha”, *mä* “ha, na”, *mägiz* “alın, işte”, *yämı* “emi, iyi”, *hayt* “hey, hayt”, *na* “deh”, *häy* “hey”, *äy* “hey”.

162) *Äyzä, kilın bız unı irmäk itäbız!* (U 270) “Haydi, gelin biz onu eğlence yaparız!”

- 163) - *Ax, küsük!* (BR 313) “Vay, köpek yavrusu!”
- 164) *Vät, äy, bütähi lä hiñä bäylänälärsi, qürügürzar!* (ZB 14) “İşte, ey, hepsi de sana bağlanasicalar, yok olasicalar!”
- 165) *Ähä, tuğandarı unan baş tartqan, urman tüpkülünä ülaqtırğan!* (U 227) “İşte kardeşleri ona baş kaldırmış, ormanın derinliklerine göndermiş!”
- 166) *İyi bit, äxirät?!* (ZB 12) “Evet, arkadaşım!”
- 167) *Bulmay tür äli, yäm!* (ZB 333) “Olmaz, dur hele, emi!”
- 168) *Häy, quysi äli...* (K 291) “Hey bırak hele..”

12. Sayı Grubu

❖Başkurtçanın sayı sistemi de Genel Türkçenin sayı sistemiyle aynı özellikleri gösterdiği için temelde sayı gruplarında iki lehçe arasında önemli bir fark bulunmamaktadır.

- 169) *Birihü utız biş yäştä, ikñsihü utızğa yitä yazıp.* (ÜY 266) “Birisi otuz beş yaşında, diğeri otuzuna gelmiş.”
- 170) *Daçala qara küngä tip qaldırılğan qırq miñ hum aqsahı la kitäsäk!* (UYT 153) “Yazlık evde kara gün için bırakılan kırk bin humu^{13*} da gidecek!”

13. Birleşik Fiil

❖Bütün Türk lehçelerinde olduğu gibi Başkurt Türkçesinde de son derece fazla birleşik fiil görmek mümkündür. Kullanımda Türkiye Türkçesi ile morfosentaktik açıdan fark göstermemekle birlikte fiillerin kendisi açısından farklılıklardan bahsedilebilir. Özellikle birleşik fiillerin istemi noktasında Türkiye Türkçesi ile ayrılık gösteren unsurlar bulunmaktadır. Ayrıca tasvirî fiiller açısından Başkurt Türkçesi son derece zengin bir yapıya sahiptir.

- 171) *Kurganow işti qulina alıp karap türzü la, äli gñä üzi ultırğan taburıtka üstünä yäyip halıp, xataların aqlata başlamı.* (KKTY 260) “Kurganov işi eline alıp baktı ve (kâğıdı) oturduğu tabure üzerine yayıp yanlışlarını anlatmaya başladı.”
- 172) *Bäxitti İzlöp tabıp bulmay, tigändäri şuldır indı, unıñ yürägñ täv başlap quzğatqan yığıt hıwğa batqanday gäyıp buldı.* (NM 268) “Mutluluğu takip ederek bulmak mümkün değil, diyenler bunun

13 hum: Başkurtların para birimi.

için demişler, onun kalbini, ilk defa etkileyen genç, suya gömülmüş gibi kayboldu.”

173) *Aqman-tuqmandıñ dähşätli ixtıyarına birildi.* (MB 88) “Son derece güçlü fırtınanın emrine girdi.”

174) *Petrograd häm İvaşkin polktarı hüjüm itti.* (MB 65) “İveşkin alayları – aynı anda hücum etti.”

175) *Başqurt väkildärinñ hüzinä qūlaq halırğa mäjbür buldı.* (K 37) “Başkurt vekillerinin sözüne kulak vermeye meçbur oldu.”

176) *Färizä Müxärrämdä yalandan üzi barıp alıp qayttı.* (UYT 282) “Ferize Muhherrem’i tarladan kendi gidip aldı.”

Sonuç

Bugün Türkiye Türkçesi ve çağdaş Türk lehçeleri üzerine birçok çalışma yapılmaktadır. Söz dizimi daha önce de bahsedildiği üzere lehçeler arası karşılaştırmalarda en az farklılık gösteren alanlardan biridir. Ancak yine de lehçeler arası aktarmaların doğru bir şekilde amacına ulaşabilmesi için söz dizimi ve kelime grupları açısından da lehçeler üzerinde çalışmaların yapılması gereklidir. Kelime gruplarının yapıları üzerindeki farklılıklar herhangi bir lehçeyi öğrenmek isteyenler için son derece faydalı olacak ve belki de Türkiye Türkçesinde kelime grupları açısından problemlili olan bazı noktalara ışık tutacaktır. Bu çalışmada, kelime gruplarından kısaltma grupları, Başkurt Türkçesinde gösterdiği yapısal ve anlamsal bağlantıların incelenmesi açısından geniş bir yer tutacağı için başka bir çalışmaya konu olmak üzere dışarıda bırakılmıştır.

ÖRNEKLERİN ALINDIĞI ESERLER

- ASA** : NUGUMANOV, Bariy, (1999) *Ak Säksäli Aklan*, Ufa.
AT : İSHAKOVA, Fenize, (2003) *Ak Täknälär*, Ufa
BA : VELİ, Ekrem, (2003), *Birinsi Azımdar*, Ufa
BEB : ESENOV, Fenil, (2002) *Bizin Dä İzzär Bar*, Ufa.
BR : RAFİKOV, Bulat. (2003). *Bulat Rafiqov- Āsärzär*, Ufa
BÜY : KERİM, Mostay, (2003) *Bizziñ Üyzün Yämi*, Ufa.
DHK : AKBAŞ, Kebir, (2002) *Dramalar Häm Komädiyalar*, Ufa.
HM : YEĞEFEROVA Ayhılıw (2001) *Handugas Munu*, Ufa.
HT : SADİKOVA, Mükere, (2001) *Havalagı Turna*, Ufa.
İAE : ABDULLİN, İbrahim, (2001) *İbrahim Abdullin Esärzär*, Ufa.
K : İBRAHİMOV, Ğeli, (1977) *Kinyä*, Ufa

- KA** : EMİNEV, Emin, (2003) *Kapka*, Ufa.
KKTY : EHLİULLİN, Ehmet, (2002) *Kındık Qanı Tamğan Yır*, Ufa.
KR : URAZGULOV, Relis; SAFİNA, Eklime. vd., (2000) *Kırsıntaş*, Ufa
M : BAYBURİN, Gabdulla, (2002) *Muñ*, Ufa.
MB : MUSİN, Nuğman, (2003) *Nuğman Musin- Haylanma Āsärzär*, Ufa.
NM : MUSİN, Nuğman, (2003) *Nuğman Musin- Haylanma Āsärzär*, Ufa.
S : EMİNEV, Emin, (2001) *Süngül*, Ufa.
SPK : GEYİTBAY, Nail, (2003) *Sit Plänäta Qızı*, Ufa.
U : KAMAL, Rinat, (2004) *Üzäntal*, Ufa.
Üİ : BİİŞEVA, Zeynep, (1990) *Ülü İyäk Buyında*, Ufa.
UYT : SULTANGEREEV, Reşit. (1995). *Ulu Yuldıñ Tuzanı*, Ufa.
ÜY : HEKİM, Ehier, (2002) *Üyürmä*, Ufa.
Y : KİLMÜHEMETOV, Timirgeli, (2001) *Yänkisäk*, Ufa.
Yİ : POVARİSOV, Sufıyan, (2001) *Yäşlik İrtähi*, Ufa.
ZB : BİİŞEVA, Zeynep, (1982) *Zäynäp Biişeva- Āsärzär Dürt Tomda*, Ufa.

Kaynaklar

- DMİTRİYEV, Nikolay Konstantinoviç, (1950), *Başkurt Tilinin Grammatikahi*, Ufa
İŞBULATOV, İ. (1972), *Hezirgi Başkurt Tili*, Ufa.
KARAAĞAÇ, Günay, (2009), *Türkçenin Söz Dizimi*, İstanbul.
KARAHAN, Leylâ, (2004), *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yay. Ankara.
ÖZKAN, Mustafa; SEVİMÇLİ Veysel, (2008), *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, İstanbul.
POPPE, Nicholas, (1964), *Bashkir Manual, (Descriptive Grammar and Texts with A Bashkir-English Glossary)*, Indiana University, Bloomington.
SEYİTBATTALOV, G. G, (2002), *Başkurt Tili Kuşma Hüylem Sintaksisi*, Ufa.
SEYİTBATTALOV, G. G., KİYEKBAYEV J.G., (2004), *Başkurt Tili*, Ufa.
YULDAŞEV, A. A., (1981), *Grammatika sovremennogo başkirskogo literaturnogo yazıka*, İzdatelstvo “Nauka”, Moskova.
ZEYNÜLLİN, M. V., (2002), *Hezirgi Başkurt Ezebi Tili- Morfologiya*, Ufa.
YAZICI ERSOY, Habibe, (2007), “Başkurt Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, (Ed. Ahmet B. Ercilasun), 749-810, Ankara: Akçağ Yayınları.